Od redakcji,
Turystyka forteczna (lub, jak kto woli, militarna) jest jedną z najpopularniejszych form turystyki kulturowej na świecie. Tysiące turystów odwiedza twierdze, forty, umocnienia i schrony, jakich bardzo wiele pozostało po licznych wojnach na naszym kontynencie. Także w Polsce nie brakuje takich atrakcji. Wystarczy wspomnieć chociażby twierdze w: Przemyślu, Dęblinie, Giżycku, Modlinie czy Osowcu, umocnienia fortyczne w Krakowie i Toruniu. Wydawać by się mogło, że wojlowidzcy łódzkie nie jest zbyt bogate w tego rodzaju budowle, że pozostaje daleko w tyle za takimi regionami jak Warmińsko-Mazurskie, Mazowieckie, Podkarpackie czy Lubuskie.
Niniejsza publikacja udowadnia jednak, że to nieprawda. Mamy czym się pochwalić. Nasz region na przestrzeni dziejów leżał w pobliżu granic Niemiec, Rosji i Austrii. Kiedy dochodziło do wojen, wojowodzcy stawiali się terenem bitew. Z reguły walki toczono wzdłuż Warty, Bzury, Rawki i Pilicy - czterech rzek, które obramowują Łódzkie. Po obronie we wrześniu 1939 r. zachowały się polskie umocnienia i schrony nad Wartą i Widawką. Już dawno stały się one znanym produktem turystycznym, podobnie jak niemieckie schrony kolejowe w Jeleniu i Konewce, które co roku przyciągają wielu miłośników turystyki militarnej. A są jeszcze skarby zasługujące na odkrycie: poligony wojskowe, koszary, obiekty techniczne, linie umocnień..
Warto przyjrzeć się ciekawej architekturze dawnych koszar carskich w Skierniewicach, zwiedzić hektary okopów z 1915 r. w rejonie rzeki Rawki, zajrzeć do ogromnych kilkunastometrowych lejów po wybuchu składu amunicji w lesie koło Gałkowa czy pojechać na pokopy pod Sieradzem.
Wiele starków można znaleźć w muzeach i izbach muzealnych na terenie województwa. Warto wymienić chociby Skansen Rzeki Pilicy w Tomaszowie Mazowieckim, gdzie zgromadzono pojazdy pancerne, broń i inne eksponaty związane ze zmaganiami militarnymi XX w. Kilka razy w roku odbywają się tam inscenizacje militarnych grup rekonstrukcyjnych obrazujące zmagania wojenne z I i II wojny światowej. Tego typu wydarzenia cieszą się ogromnym zainteresowaniem publiczności. Już kilka miejscowości w regionie łódzkim ma tego typu imprezy wpisane na stałe do swojego kalendarza turystycznego.
Pasjonaci historii z Bełchatowa wytyczyli ponad 70 km trasę pieszo-rowerową "Szlakiem Polskich Umocnień Polowych z 1939 r." prowadzącą po tzw. pozycji obronnej Szczerców, na której zobaczyć można 17 schronów, pozostałości okopów oraz rowy przeciwczołgowe. Szlak jest oznakowany, a na tablicach informacyjnych znajduje się historia obiektów militarnych.
Mapa „Obiekty militarne regionu łódzkiego" jest ciekawą i nietypową propozycją pozwalającą zaplanować sobie wycieczkę po pamiątkach militarnych. Wśród opisywanych obiektów coś dla siebie znajdzie zarówno miłośnik historii, poszukiwacz przygód, jak i zwykły spacerowicz czy rowerzysta szukający nowych, ciekawych miejsc do aktywnego wypoczynku. Zwiedzanie obiektów militarnych mają możliwość poznania kolejnych miejsc i sprzętu, ich fotografowania i poznawania historii. Po dawnych liniach obrony wzdłuż Warty, Widawki, Pilicy czy Rawki można zaplanować sobie trasy turystyczne po bezdrożach.
Mapa stanowi także niezwykle uzupełnienie istniejących przewodników, wskazując miejsca położone poza szlakami, bądź takie które można przeoczyć podczas wycieczek. Niestety ze względu na ograniczoną ilość miejsca nie należy jej traktować jako kompendium wiedzy na ten temat. Miejsc związanych z wojskowością jest więcej, a wiele z nich czeka jeszcze na swoich odkrywców.
Zapraszamy zatem do odkrywania Łódzkiego i życzymy mnóstwa wrażeń!

Muzea i skanseny o charakterze militarnym

W regionie łódzkim funkcjonuje kilka placówek muzealnych posiadających charakter militarny w dużej mierze poświęconej uzbrojeniu albo historii wojskowości.

Kutno - Muzeum Pałac Saski (Pl. Piłsudskiego 20)
Muzeum przetuje pamiątki zgromadzone w niedziałającym Muzeum Bitwy nad Bzurą, dokumentujące największą bitwę Kampanii Wrze-nieowej 1939 r. W swoich zbiorach posiada: umundurowanie wojsk polskich, broń maszynową, broń osobistą, granatniki, czy hełmy wojskowe. Ekspozycja ma także liczne pamiątki po uczestnikach bitwy, które zostały przekazane przez ich rodziny. Fotografia Podhorskiego z Pułaskim zobaczyć, makietę pokazującą rozmieszczenie sił zbrojnych podczas bitwy nad Bzurą.

Lipce Reymontowskie - Muzeum Czynu Zbrojnego (ul. Kościelna 1)
W budynku w likwidowanej placówce zgromadzono pamiątki po żołnierzach frontów II wojny światowej związane z historią powojennego wojska i dziejami Ośrodka Skarmierowicki Dywizji Piechoty i jego ekspozycję poświęconą Wołyńskiej ociąc Kresowej Brygadzie Kawalerii. Na wystawie plenerowej prócz broni pancernej, dział przeciwpancernych, samochodu Lim-2, można zobaczyć najlepszą polską armatę z okresu wojny obronnej 1939 r. - Bofors wz. 1936 (na fot.).

Tomaszów Mazowiecki - Skansen Rzeki Pilicy (ul. A.F. Modrzewskiego 9/11)
Nie jest placówką o charakterze wyłącznie wojskowym, jednak z uwagi na liczę eksponatów militarnych tam zgromadzonych sprawia, że niekiedy jest częściej - i mini kopcerzem i historykiem militarystyka czy rybołówstwa regionu Nadpilicza. Jedną z ekspozycji są *Wojenne trofea Pilicy*. Wystawa w starym młynie prezentuje niezwykle bogaty zbiór broni: polskiej, radzieckiej, niemieckiej, amerykańskiej, artyleryjskie, luty dział pancernych, przeciwpancernych i przeciwlotniczych, mapy z lokalizacją poszczególnych jednostek i zbiór pocisków z okresu I wojny światowej. Wystawa plenerowa eksponuje m.in.: radziecki czołg T-34, niemiecki ciągnik artyleryjski Luftwaffe FAMO (popularnie zwany Lufa-Ciągnik), radziecką armaty ZIS 3, DK 44, pancerzownicy krzyż z okolic Sulejowa (wykonany z lufy radzieckiego ZIS 55) i hasek od niemieckiego działa kalibru 88 mm) oraz *Fortyfikacje Linii Pilicy* - odworzona ziemianka ze schronem typu Ringstand 58c.

Konewka - Bunkier - trasa turystyczna (gm. Inowłódz)
W schronie dla pociągów zorganizowane zostało muzeum. Wśród eksponatów są: luty niemieckie dział przeciwpancernych i przeciwlotniczych, jeep, działa niemieckiej artylerii, hełmy wszystkich armii walczących na frontach II wojny światowej. Szczególnie dużo specjalnie przygotowanych planszach opisane zostały dzieje całego kompleksu. Jest również wystawa poświęcona fortyfikacjom na terenie dzisiejszego wojewódzkiego kchronu kolejowy. Organizatorzy muzeum odsłonili fragment oryginalnych torów i udostępnili do zwiedzania kanały technicznego schronu kolejowy z maszynownią.

Łask - 32. Baza Lotnictwa Taktycznego (ul. 9-go Maja 95)
Na terenie lotniska działa Stowarzyszenie Entuzjastów Lotnictwa „Grupa Archeo Łask", które tworzy kolekcję samolotów wojskowych. W zbiorach znajdują już m.in.: Lim-2, Mi-2 czy wyrzutnia samolotowa TS 11 Iskra i rzadko spotykany PZL I-22 Iryda. Poza tym baza organizuje piknik lotniczy, na którym można zobaczyć współczesne wyposażenie wojsk powietrznych a w tym samolotu F-16 oraz sprzęt historyczny (m.in. prezentowane na zdjęciach poniżej TS 11 Iskra, Orlik, Lim 2, Iryda oraz śmigłowiec Mi 2).

Łódź - Skansen militarny przy Wojewódzkim Szlabie Wojskowym (ul. 6 sierpnia 104)
Wśród eksponatów jest: radziecki czołg T-34, helikopter Mi-2 (na fot.) z wojskowej grupy poszukiwawczo-ratowniczej 23. Bazy Lotniczej w Mińsku Mazowieckim, PZL TS-11 Iskra MR – samolot szkolno-bojowy z okresu zimnej wojny, Szkoła Oficerskiej Sił Powietrznych w Dęblinie, transporter opancerzony BRDM-2 oraz pochodzące z okresu II wojny światowej działa przeciwpancerne ZiS 2 (na fot.). Wstęp w godzinach pracy Szlabu.

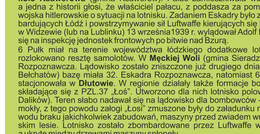

Ekspozycje militarne w muzeach regionu

Bełchatów - Muzeum Regionalne (ul. Rodziny Hellwigów 11)
Jedna z jej części jest poświęcona wystawie pn. *Salonik Tradycji Niepodległościowych*. Znajdują się tu też egzemplarze broni palnej oraz kopia obrazu *Kościuszko pod Racławicami*.

Gałków Duży - Izba muzealna im. Leokadii Marciniak (ul. Dzieci Polskich 20)
Zgromadzono pamiątki związane z historią regionu przyczynił się młody serbski patriota. Dwa celne strzały oddane w Sarajewie zmusiły, kilkanaście miesięcy później, cztery kompanie wojsk cesarza Wilhelma do budowy kolei o rozstawie torów 600 mm prowadzącej w kierunku frontu. Wybudowano 48 km trasy do Rawy (planowano przedłużenie do Nowego Miasta nad Pilicą), a w Rogowie postawiono drewnianą parowozownię. Jej przeznaczeniem było zapewnienie transportu na zapleczu frontu.
W odróżnieniu od walk prowadzonych we Francji, szybka ofensywa niemiecka na froncie wschodnim pozostawiła kilka tysięcy jeńców. Do tego momentu zdążono z budową rozgałęzienia o długości 20 km, które zostało przerwane w miejscowości Żdżary. Niemcy zresztą nie zakładali możliwości wykorzystywania swojego projektu dla celów cywilnych, a okres użytkowania miał trwać krótko, z jednym tego też względu pozostawiono na miejscu kilkanaście wagonów oraz przyzwoity zyskiem szybkich ekspedycji tabor został przejęty przez Wojsko Polskie i na potrzeby tych kolei powojennych. Okres powojenny to czas inwestycji w kolej. Do stacji zmaskowanego pociskiu artyleryjskiego ze wowrze dzisiaj pomnik Gustawa Mahlera.

Łask - Muzeum Historii Łasku (Plac 11 Listopada 7)
Jest to izba pokoiniała w Bełchatowie, dzięki z ekspozycji poświęconą została historii łaskiego lotnictwa. Prezentowane są zbiory dotyczące lotnicza, odznaczenia, nagrody i pamiątki po lotnikach.
W sztabie 32. BLT jest izba tradycji prezentująca historię łaskiego lotnictwa.

Łęczyca - Muzeum w Łęczycy (ul. Zamkowa 1)
Na zamku królewskim wykorzystywanym jest broń pochodząca z różnych okresów historycznych, np. pięciolufowy pistolet kieszonkowy produkcji belgijskiej z połowy XIX w. Warto zwracać także uwagę na pamiątki z okresu wojny światowej.

Lowicz - Muzeum w Łowiczu (Stary Rynek 5/7)
Na stałej wystawie znajdują się pamiątki poświęcone 10. Pułkowi Piechoty. Są to głównie odznaczenia, mundury i pamiątki ilustrujące obecność jednostki w Łowiczu. Ponadto zgromadzono zbiór dokumentów i broni z czasów II wojny światowej.

Łódź - Muzeum Tradycji Niepodległościowych (ul. Gdańska 13) mieści się w dawnym carskim więzieniu przy ulicy Strzelkowej. W swoich zbiorach posiada m.in. pamiątki po żołnierzach II wojny światowej i broń palną np.: samopoważalny niemiecki karabin G-43 czy polskiej maszynowy Browning. Pierwotnie ma ekspozycję Muzeum można zwiedzać w Ośrodku Martyrologicznym Radogoszcz (ul. Zgierska 147), również mieszczącym się w byłym hitlerowskim więzieniu.

Opoczno - Muzeum Regionalne (Plac Zamkowy 1)
W murach dawnego zamku odwiedzić warto wystawę *Opoczno w czasie II wojny światowej* prezentującą zdjęcia i pamiątki m.in. po partyzantach, broń palną i umundurowanie.

Piotrków Trybunalski - Muzeum Okręgowe (Plac Zamkowy 4)
Na dawnym zamku zgromadzono militaria takie jak: karabiny maszynowe, pistolety, rewolwery, granaty, szyciny do amunicji czy armaty. Placówka posiada również bogaty zbiór broni białej.

Przedbórz - Muzeum Ludowe (ul. Pl. Kościuszki 1)
Miłośników militariów zainteresuje rekonstrukcja partyzanckiego schronu z okresu okupacji.

Radomsko - Muzeum Regionalne im. S.Sankowskiego (ul. Narutowicza 1)
Jedną ze stałych ekspozycji, w celi dawnego aresztu w ratuszu, jest *W okupowanym Radomsku* prezentująca pamiątki po ruchu oporu na ziemi radomszczańskiej.

Wieluń - Muzeum Ziemi Wieluńskiej (ul. Narutowicza 13)
Jedną z wystaw jest *Udział ziemi wieluńskiej w wyzwolenie narodowe i społeczne* poświęcona walkom w obu wojnach światowych i powstaniach narodowych. Na ekspozycji *Tragedia Wielunia*, poświęconej zbombardowaniu miasta 1 września 1939 r. można zobaczyć makiety półtonowe bomby, jednej z wielu jakie spadły na miasto.

Zduńska Wola - Karsznice - Skansen Lokomotyw i Urządzeń Technicznych (ul. Kolejowa 6)
Jednym z egzemplarzy jest samojezdny żuraw parowy model 1943 wyprodukowany w USA (na fot. obok), który w okresie II wojny światowej był na wyposażeniu Wojsk Transportowych US Army.

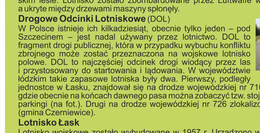

Koleje wąskotorowe

Rogowska Kolej Wąskotorowa - Rogów-Rawa Mazowiecka
Do powstania mianowicie dzisiaj kolei wąskotorowej regionu przyczynił się młody serbski patriota. Dwa celne strzały oddane w Sarajewie zmusiły, kilkanaście miesięcy później, cztery kompanie wojsk cesarza Wilhelma do budowy kolei o rozstawie torów 600 mm prowadzącej w kierunku frontu. Wybudowano 48 km trasy do Rawy (planowano przedłużenie do Nowego Miasta nad Pilicą), a w Rogowie postawiono drewnianą parowozownię. Jej przeznaczeniem było zapewnienie transportu na zapleczu frontu.
W odróżnieniu od walk prowadzonych we Francji, szybka ofensywa niemiecka na froncie wschodnim pozostawiła kilka tysięcy jeńców. Do tego momentu zdążono z budową rozgałęzienia o długości 20 km, które zostało przerwane w miejscowości Żdżary. Niemcy zresztą nie zakładali możliwości wykorzystywania swojego projektu dla celów cywilnych, a okres użytkowania miał trwać krótko, z jednym tego też względu pozostawiono na miejscu kilkanaście wagonów oraz przyzwoity zyskiem szybkich ekspedycji tabor został przejęty przez Wojsko Polskie i na potrzeby tych kolei powojennych. Okres powojenny to czas inwestycji w kolej. Do stacji zmaskowanego pociskiu artyleryjskiego ze wowrze dzisiaj pomnik Gustawa Mahlera.
Wybudowano przystanek osobowy i mijaniec. W 1924 r. w Rogowie postał budynek zarządu kolei, a następnie park wagonów. Było to kilkanaście równoległych torów przystankiem Rogów-Osobowy a parowozownią. Do toru trakcyjnego prowadził jeden torowy. W parku znajdował się tabor pomocniczy, przejęty przez Ministerstwo Kolei Żelaznych i nieprzydatny w warunkach pokojowych oraz tabor wycofany z użytkowania ze względu na brak w parametrach technicznych. Gdy nadszedł globalny kryzys (lata 30. XX w.), część taboru sprzedano Kolejom przemysłowym, a resztę została złomowana. Park wagonów został zlikwidowany w latach 30. XX w. W czasie II wojny światowej rogowską kolejną wąskotorową Niemcy przewozili ludzi do obozów koncentracyjnych. Dzisiaj. Rogowskie Pamiątki. Ciekawym zabytkiem jest także tamta atrakcja turystyczna w województwie łódzkim. Działa ta izba muzealna. Można zobaczyć wiele eksponatów taboru kolejowego oraz w okresie lednim przejechać się turystycznym składem kolejowym do Jeżowa.

Krośniewicka Kolej Dojazdowa: Kujawy-Krośniewice-Łęczyca-Ozorków
Powstała w pierwszym okresie Wielkiej Wojny (1914 r) do celów militarnych. Podpiesznie budujący ją Niemcy skorzystali z istniejącej w okolicy sieci połączeń wąskotorowych do cukrowni, wykorzystując okolicznych mieszkańców jako darmową siłę robocza. Ze względu na konieczność szybkiego zyskiwania przewozu ludzi porządu na teren działań wojennych oraz obawę przed wybuchem poziomu wśród zabudowy miejskiej od iskry z lokomotywy, omijała miasta łęczące się z szlakiem. Na potrzeby kolejki wzdłuż trasy powstały ładownie na węgiel i pulsatory dostarczające wodę do parowozów.
Powstały dwie stacje w Krośniewicach i Ozorkowie oraz przystanek pod Łęczycą. Budowa zakończyła się w listopadzie 1914 i 1915 r. Po przemianie frontu dalej na wschód, w 1916 r. okupant niemiecki wyraził zgodę na wykorzystanie taboru do celów ruchu pasażerskiego i towarowego. Kolej jeździła na odcinku z Krośniewic przez Łęczycę i Ozorków do Strykowa. Była częścią Kujawskich Kolei Dojazdowych. Funkcjonowała do 1992 r.

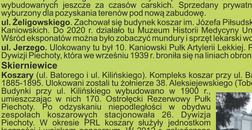

Koszary

Kutno
Koszary (ul. Grunwaldzka 1). Wybudowane zostały w drugiej połowie XIX w., rozbudowane w 1929 r. Przed szerpniem 1914 r. stacjonował tu 4. Pułk strzelców. Po zakończeniu działań wojennych na kilka miesięcy ulokowano w nich 6 Dywizję Piechoty Armii gen. Hallera, a od 1919 r. skoszarowany tu był 37. Łęczycki PP. We wrześniu 1939 r. służyły jako lazaret. Po II wojnie światowej budynki pełniły funkcje przemysłowe. Obecnie obiekt jest po rewitalizacji i służy jako galeria sklepów i punktów usługowych. Co roku przy zabytkowym budynku organizowane są uroczystości Święta Pułkowego.

Łęczyca
Koszary (ul. Kaliska). Budynek został wybudowany jako gorzelnia, przed 1918 r. służył także jako szkoła. Jako budulca użyto charakterystycznej cegły z czerwonym kołem. Od obok. Po 1918 r. skoszarowany tu był 37. Łęczycki PP (część jednostki stacjonowała w Kutnie). W okresie powojennym w koszarach mieszczono piloty 7. Samodzielnego Pułku Lotnictwa Bombowców Nurkujących, który stacjonował w Łęczycy Wielkiej.

Łowicz
Koszary powstały w latach 30. XX w. Stacjonowały w nich jednostki 10. Pułku Piechoty. Obecnie znajdują się tu trzy zespoły
- Koszary (ul. Piłsudskiego 1), Józefa Piłsudskiego, gdzie stacjonowało dowództwo pułku i 1 batalion. Dzisiaj w dawnych budynkach wojskowych znajduje się m.in. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych;
- Koszary (ul. Piotrkowska) im. Stanisława Szeptyckiego przeznaczone zostały dla II batalionu.
- Koszary (ul. Kiernoska) im. Edwarda Rydza-Śmigłego zostały wybudowane w 1936 r., kiedy to zdecydowano o przeniesieniu III batalionu 10. PP ze Skierniewic do Łowicza.

Łódź
Do 2010 r. przy ul. Legionów istniał duży kompleks koszar 31. Pułku Strzelców Kaniowskich mylikowych czasu zaborów carskich. Sprzedany prywatnemu inwestorowi został rozpoczęto. NITRAT zostało przekwalifikowane w fabrykę wyrobów z sprzętu turystycznego i gospodarstwa domowego. Z przedwojennego zespołu zachowały się: dwa budynki koszar, rozległy teren, na który składają się magazyny, gdzie składowany był wyrób fabryki, dekanicie zachowane budynki wojskowe, dwa budynki od siebie, otoczone ziemnymi wałami, aby w przypadku nyzwy wybuchu granatu nie trafiły w budynki. Po eksplozji całej fabryki. Odnaleźć tu można basen przeciwpożarowy, zbudowany przez wojsko. Jest to jeden z dwóch zachowanych obiektów tego typu w Polsce, obok słynnego mosta na Wiśle w Tczewie.

Niewiadów
Fabryka trotylu. W lasach na wschód od Ujazdu, zlokalizowane są pozostałości po fabryce. Jej początek sięga się na 1920 r., kiedy powstała spółka akcyjna Nitrat, w 1922 r. przemianowana na Polskie Zakłady Chemiczne NITRAT spółka akcyjna w Niewiadowie. Fabryka produkowała głównie trotyl i na potrzeby wojskowe. Została zbombardowana już 1 września 1939 r. W kolejnych latach okupant wysyłał wojsko na zniszczenie zakładów w głąb Rzeszy. Po wojnie niewiadowska wytwórnia materiałów przemysłowych została rozmnowiona i przerobiona. NITRAT zostało przekwalifikowane w fabrykę wyrobów z sprzętu turystycznego i gospodarstwa domowego. Z przedwojennego zespołu zachowały się: dwa budynki koszar, rozległy teren, na który składają się magazyny, gdzie składowany był wyrób fabryki, dekanicie zachowane budynki wojskowe, dwa budynki od siebie, otoczone ziemnymi wałami, aby w przypadku nyzwy wybuchu granatu nie trafiły w budynki. Po eksplozji całej fabryki. Odnaleźć tu można basen przeciwpożarowy, zbudowany przez wojsko. Jest to jeden z dwóch zachowanych obiektów tego typu w Polsce, obok słynnego mosta na Wiśle w Tczewie.

Obiekty techniczne

Sieradz
Uforyfikowany most na Warcie jest jedyną w województwie łódzkim obronną budowlą hydrotechniczną. W 1939 r. znajdował się na szlaku na Warszawę. Obiekt został już w samym owego roku, wraz ze znajdującym się w jego pobliżu schronem, przygotowany do obrony przepływy przez zakole. Wobec szybkich postępów wojsk niemieckich został zaatakowany w powietrze w pierwszych dniach wojny. Mosty mości odbudowali w 1940 r. Do dzisiaj pozostaje zagadką, w jakim celu most został umocniony. Na obydwu przyczółkach Niemcy wybudowali żelbetowe schrony o grubości ścian 1,5 m, utworzono chodniki minerskie na wypadek konieczności wysadzenia mostu. Kazdy posiada pięć komór, podsiągniętych pod przęsła oraz dwie ulokowane przy wejściu do schronu. Most posiada ponad 60 takich komór, w większości rozłokowanych w przęsłach oraz filarach.
Schrony są w stanie zamyka one przez wlewanie betonu. Zewnętrzne ściany wyglądają na zadbane, z wyłożonymi kamieniami narożnikami. Teren dookoła schronów wyłożony został kostką brukową, żeby zapobiec powstaniu błotnistego obszaru. Jest to jeden z dwóch zachowanych obiektów tego typu w Polsce, obok słynnego mosta na Wiśle w Tczewie.

Niewiadów
Fabryka trotylu. W lasach na wschód od Ujazdu, zlokalizowane są pozostałości po fabryce. Jej początek sięga się na 1920 r., kiedy powstała spółka akcyjna Nitrat, w 1922 r. przemianowana na Polskie Zakłady Chemiczne NITRAT spółka akcyjna w Niewiadowie. Fabryka produkowała głównie trotyl i na potrzeby wojskowe. Została zbombardowana już 1 września 1939 r. W kolejnych latach okupant wysyłał wojsko na zniszczenie zakładów w głąb Rzeszy. Po wojnie niewiadowska wytwórnia materiałów przemysłowych została rozmnowiona i przerobiona. NITRAT zostało przekwalifikowane w fabrykę wyrobów z sprzętu turystycznego i gospodarstwa domowego. Z przedwojennego zespołu zachowały się: dwa budynki koszar, rozległy teren, na który składają się magazyny, gdzie składowany był wyrób fabryki, dekanicie zachowane budynki wojskowe, dwa budynki od siebie, otoczone ziemnymi wałami, aby w przypadku nyzwy wybuchu granatu nie trafiły w budynki. Po eksplozji całej fabryki. Odnaleźć tu można basen przeciwpożarowy, zbudowany przez wojsko. Jest to jeden z dwóch zachowanych obiektów tego typu w Polsce, obok słynnego mosta na Wiśle w Tczewie.

Obiekty techniczne

Obiekty kolejowe
Lotnisko przemysłowe
W sierpniu 1939 r. Armii Łódź, jako wsparcie lotnicze, przydzielono 6 Pułk Lotniczy. Operował on na kilku lotniskach połowych rozsianych po okolicach Łodzi. Główne siły, 161 i 162 Eskadra Myśliwska, stacjonowały od 31 sierpnia do 6 września 1939 r. w majątku Kinderów **w Widzewie koło Ksawerowa** (gmina Ksawerów). Pałac zamieszkiwała wówczas niemiecka rodzina, a jego żona z córką, gdy, ze względu na obecność w pobliżu, z poddasza za pomocą radiostacji, informowała wojska hitlerowskie o sytuacji na lotnisku. Zadaniem Eskadry było zwalczanie samolotów bombardujących Łódź i powstrzymywanie sił Luftwaffe kierujących się ku stolicy. Prawdopodobnie w Widzewie (lub na Lotnisku) 13 września 1939 r. wylądował Adolf Hitler, który przez Łódź udał się na inspekcję jednostek frontowych po bitwie nad Bzurą.
6. Pułk miał na terenie województwa łódzkiego dodatkowe lotniska połowe, na których rozdzielał się w zależności od potrzeb. W Bełchatowie, Kamieńsku, Sieradzu, Szczercowie, Łodzi, Łasku, Łęczycy, Kutnie, Łowiczu, Rawie Mazowieckiej, Tomaszowie Mazowieckim, Opocznie, Radomsku, Piotrkowie Trybunalskim. W Mszczonowie, Grodzisku Mazowieckim, Żyrardowie, Skierniewicach, Rawie Mazowieckiej, Tomaszowie Mazowieckim, Opocznie, Radomsku, Piotrkowie Trybunalskim. Na wszystkich lotniskach, z wyjątkiem Łodzi, Łęczycy, Kutna, Łowicza, Rawy Mazowieckiej, Tomaszowa Mazowieckiego, Opoczna, Radomska, Piotrkowa Trybunalskiego